

İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMININ BÖLGESEL ETKİLERİ: SUUDİ ARABİSTAN VE İSRAİL ÖRNEKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Taleh ALİYEV¹

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrasında nükleer gücün önemli olduğunu düşünen devletler ona sahip olmayı hedef haline getirmiştir. Ancak nükleer programın geliştirilmesi uluslararası güvenliğe ciddi bir tehdit oluşturduğu için büyük devletler ve uluslararası örgütler tarafından sınırlandırılarak engellenmeye çalışılmıştır. Nükleer gücü ulusal çıkarlarına hizmet eden bir unsur olarak gören devletlerden birisi de İran'dır. İran'ın bu durumu yaklaşık yirmi yıldır uluslararası ortamda kimi zaman "dışlanan" bir devlet olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda söz konusu çalışma, dünya siyasetine önemli derecede etki bırakan ve güncel siyasi konulardan biri olan İran'ın nükleer programının bölgesel etkilerini Suudi Arabistan ve İsrail perspektifinden analiz etmektedir. Buradan hareketle, söz konusu çalışmada, İran'ın nükleer program girişiminin başlıca nedenleri, tarihsel gelişim süreci ve Orta Doğu'nun bölgesel güçlerinden Suudi Arabistan ve İsrail'in bu programa yönelik tutumları karşılaştırmalı şekilde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca İran'ın nükleer faaliyetlerinin Orta Doğu bölgesel güvenliğine etkileri ele alınarak bölgenin geleceğine ilişkin muhtemel senaryolar da incelenmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, Suudi Arabistan'ın söz konusu programı İran lehine değiştirebilecek bölgesel güç dengesinin stratejik bir unsuru algılarken, İsrail'in ise bunu ulusal güvenliğine yönelik varoluşsal bir tehdit olarak algıladığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Orta Doğu, İran İslam Devrimi, P5+1, Yaptırım, Nükleer

THE REGIONAL EFFECTS OF IRAN'S NUCLEAR PROGRAM: A COMPARATIVE ANALYSIS OF SAUDI ARABIA AND ISRAEL

Abstract

After the Second World War, some states set their sights on acquiring nuclear weapons. However, as this posed a serious threat to international security, the development of nuclear programs has been restricted, and even prevented, by major powers and international organizations. In this context, Iran is the actor that has transformed nuclear power into a national interest strategy and has been in a position of isolation from the international system for approximately twenty years. This study analyses the regional implications of Iran's nuclear program which has had a significant impact on world politics and remains a topical political issue today from the perspectives of Saudi Arabia and Israel. Accordingly, this study undertakes a comparative assessment of the principal motivations behind Iran's nuclear program initiative, its historical development, and the approaches adopted by Saudi Arabia and Israel, two prominent regional powers in the Middle East, toward the program. Furthermore, it examines the effects of Iran's nuclear activities on regional security in the Middle East and explores possible scenarios for the region's future. In conclusion, this study demonstrates that while Saudi Arabia perceives the Iranian nuclear program as a strategic element of a regional balance of power that could shift in Iran's favor, Israel perceives it as an existential threat to its national security.

Keywords: Middle East, Iranian Islamic Revolution, P5+1, Sanctions, Nuclear

¹ Yüksek lisans öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, taleheliyev2020t@gmail.com, ORCID: 0009-0003-8243-5808

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Aliyev, T. (2026). İran'ın nükleer programının bölgesel etkileri: Suudi Arabistan ve İsrail örneklerinin karşılaştırmaları analizi. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 241-253. <https://doi.org/10.63233/kbuiibf.1975434>

GİRİŞ

Nükleer silahlar, sahip oldukları yüksek yıkım kapasitesi nedeniyle uluslararası barış ve güvenliğe yönelik en ciddi tehditlerden biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim tarihte yalnızca iki kez, 6 ve 9 Ağustos 1945'te Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerinde kullanılmış nükleer silah 210 binden fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu deneyim nükleer silahların yıkıcı sonuçlarını açık biçimde ortaya çıkarmış ve aradan geçen 80 yıl boyunca bir daha kullanılmasa da uluslararası barış ve güvenlik açısından her zaman ciddi bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir (Samet vd., 2025: 1). Yıkıcı güç kapasitesi ve devletlerarası güç dengelerini etkileme potansiyeli dolayısıyla nükleer silaha sahip olmak günümüzde birçok devletin temel stratejik hedeflerinden birine dönüşmüştür. Bu minvalde, dünya siyasetinde güncel siyasi konulardan biri de İran'ın nükleer programı ve bu girişimin Orta Doğu'ya olan yansımalarıdır.

İran'ın nükleer programı hem bölgesel hem de küresel düzeyde her zaman uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiş ve çeşitli tartışmaların odak noktası haline gelmiştir. Ancak 8 Mayıs 2018'te ABD Başkanı Donald Trump'ın, P5+1 (ABD, Rusya, Çin, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya) ülkelerinin İran'la imzaladığı “Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan” (KOEP) tek taraflı çekilmesiyle (Özdemir, 2025: 102), İran nükleer zenginleştirmesini kademeli olarak hızlandırmış ve Orta Doğu bölgesi için uzun süredir kriz olarak nitelendirilen “İran nükleer krizi” yeniden gündeme gelmiştir. 13 Haziran 2025 tarihinde İsrail Hava Kuvvetleri tarafından İran'a karşı başlatılan “Yükselen Aslan” operasyonu sonucunda iki taraf arasındaki gerilim daha da tırmanmış ve 12 gün süren bu çatışma bölgesel güvenliğe ciddi bir tehdit oluşturmıştır (Kandemir, 2025).

Çalışmanın amacı, İran'ın nükleer politikalarının bölgesel etkilerini İsrail ve Suudi Arabistan örnekleri üzerinden analiz ederek, söz konusu politikaların bölgesel güvenlik ve jeopolitik dengeler üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Literatürde daha önce İran'ın nükleer programı ve bu programa karşı geliştirilen stratejiler farklı şekillerde ele alınmıştır. Bazı çalışmalar İran'ın nükleer programını bölgesel güvenlik üzerindeki etkileri açısından değerlendirmiş (Acar, 2021; Köse, 2008), bazıları konuyu daha spesifik olarak İran'ın nükleer programına karşı sert politikalar izleyen İsrail açısından ele almıştır (Oruç, 2016; Özdemir, 2025). Buna müteakip çalışmaların bir bölümü Arap ülkelerinin İran'ın nükleer programına yönelik tutumlarını (Başkan, 2013; Sinkaya, 2010), diğer bölümü İran'ın nükleer politikasının tarihsel gelişimini (Jane, 2017; Koçer, 2025) incelemiştir. Ancak İran'ın nükleer programının bölgesel etkilerinin Suudi Arabistan ve İsrail perspektifinden karşılaştırmalı analizi ele alınmamıştır. Bu nedenle çalışma literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Buradan hareketle söz konusu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aramaktadır:

- İran'ın nükleer program girişimleri Orta Doğu'da nasıl bir denklem ortaya çıkarmıştır?
- Suudi Arabistan ve İsrail, İran'ın nükleer politikasına karşı hangi stratejileri geliştirmiştir?

Ayrıca çalışmada tarihsel analiz yöntemi kullanılarak İran'ın nükleer programının evrimi ve akabinde bu kriz çerçevesindeki diplomatik girişimlerin kronolojisi incelenmiştir. Bunun yanı sıra İran'ın nükleer programıyla ilgili liderlerin ve diplomatların açıklamaları bildirgeler üzerinden incelenmeye tabi tutulmuş ve çalışmada içerik analizi yöntemine de yer verilmiştir. Aynı zamanda Suudi Arabistan ve İsrail'in, İran'ın nükleer programına yönelik tutumları ve geliştirdiği cevap mekanizmaları da karşılaştırmalı şekilde detaylandırılmıştır.

Çalışmanın kapsam ve sınırlılıklarına gelince İran'ın nükleer programının tarihsel evriminin ve bu süreçte İsrail ve Suudi Arabistan'ın bu programa yönelik politik tutumlarının analiz edilmesi

araştırmanın genel çerçevesini oluşturmaktadır. Söz konusu gelişmeler ışığında olası senaryolar değerlendirilmekte ve sonuç bölümünde araştırmanın bulguları sistematik bir şekilde tartışılmaktadır. Sınırlıklar kısmında ise ilk sınırlılık verilerin güncelliğine ilişkindir. Bunda da bölgesel güvenlik dinamiklerinin hızla değişmesine müteakip ortaya çıkan diplomatik süreçler özellikle etkili olmuştur. İkincisi, İran nükleer programıyla ilgili karar alma mekanizmaları oldukça kapalı ve sınırlı kaynaklar üzerinden izlendiğinden, analizlerde ikincil kaynaklara bağımlılıktan kaynaklanmaktadır. Üçüncüsü, çalışmanın coğrafi kapsamını içermektedir. Bu kapsamda Orta Doğu'nun iki devleti Suudi Arabistan ve İsrail ele alınmış, bu nedenle İran'ın nükleer programının küresel güvenlik düzeyindeki etkileri sınırlı şekilde analize tabi tutulmuştur.

İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA TARİHSEL BAKIŞ

İran'ın nükleer program geliştirme girişimleri Soğuk savaş döneminde ABD öncülüğünde yürütülen “Barış için Atom” programının bir parçası olarak başlatılmıştır. 1953'te Musaddık'ın darbeyle devrilmesinden sonra Şah Muhammet Rıza Pehlevi'nin yönetimi ele almasıyla İran ABD'nin Orta Doğu'daki en yakın müttefiklerinden birine dönüşmüştür. Bu gelişmelerin ardından ABD ve İran arasında 15 Nisan 1957'de “Atomun Sivil Kullanımına Dair İş Birliği Anlaşması” imzalanmış ve bir sonraki yıl İran Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) üye olmuştur. ABD'nin İran'ın nükleer programına desteği hızla devam etmiş, bu süreçte 1959'da Tahran'da ilk nükleer araştırma merkezi ve 1967'de ilk nükleer araştırma reaktörü kurulmuştur (Jane, 2017: 267). Ancak 1979'ta İslam Devrimi sonrası çok sayıda nükleer bilim adamının ülkeyi terk etmesi ve 1980-1988 yılları arasında İran-Irak savaşının İran'a vurduğu ekonomik zararlardan dolayı İran nükleer programı durma noktasına gelmiştir. Devrim sonrası İran'da yönetimi ele alan Ruhullah Humeyni'nin ABD'yi “Büyük Şeytan” ismiyle nitelendirmesi (Jane, 2017: 269) ve 1979 yılının Kasım ayında bir grup öğrencinin ABD elçiliğine baskın yaparak 52 diplomatı 444 gün esir tutması ABD-İran ilişkilerinde ciddi bir kırılma noktası oluşturmuştur (Köse, 2008: 16).

Devrim sonrası İran dini lideri Humeyni, ilk önce dış ülkelere bağlı olduğunu esas alarak nükleer programa sıcak bakmamış, ancak 1989'da cumhurbaşkanı seçilen Rafsancani'nin (Alizada, 2021: 280) dini lider Hamaney'i ikna etmesi sonucunda İran yeni nükleer girişimlere başlamıştır. ABD'nin baskısından dolayı Almanya ve Fransa inşaatını yarım bıraktığı tesisleri tamamlamamış, sonuç olarak İran Çin, Rusya, Arjantin gibi ülkelerle işbirliğine başlamıştır (Ekinci, 2009: 37).

1990'ların başında, İran nükleer programının kapsamını genişletme çabalarını yoğunlaştırınca ABD bu devlete yönelik yaptırımlar uygulamıştır. 14 Ağustos 2002 tarihinde Washington'da düzenlenen bir basın toplantısında İran Ulusal Direniş Konseyi'nin ABD Temsilciliği İran'ın çok gizli nükleer projeleri olan Natanz'daki uranyum zenginleştirme ve Arak'taki ağır su üretim tesislerini uluslararası kamuoyuna sunmuştur. Bu açıklamalar İran'ın gizli nükleer çalışmalar yürüttüğünü ve ABD'nin yaptırımlarına rağmen önemli ilerleme kaydettiğini ortaya çıkarmıştı (Kıbaroğlu, 2007: 237).

İran'ın nükleer programı 2005-2013 yılları arasında cumhurbaşkanı olan Mahmud Ahmedinejad döneminde daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Bunun başlıca iki nedeni bulunmaktaydı. Birincisi Ahmedinejad'ın İsrail ve Batı aleyhine söylediği sert söylemler; ikincisi 2006'da İran'ın uranyum zenginleştirme alanında Ar-Ge faaliyetlerine başlaması olmuştur. Bunun sonucunda Avrupa Birliği (AB) ve ABD konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'na (BM GK) taşımış ve İran'a yeni yaptırımlar uygulanmıştır. 2011 yılında IAEA'nın İran'ın nükleer programının askeri amaçta olduğunu dile getirmesi İran'ın uluslararası sistemden izole edilmesini daha da hızlandırmıştır (Koçer, 2025: 68). Uzun süren görüşmeler sonrasında 15 Temmuz 2015'te P5+1 ülkeleri ile İran arasında kabul edilen anlaşma olan KOEP 2016'da yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmaya göre İran maksimum %3,67 oranında uranyum zenginleştirebilecek, IAEA şüphe duyması durumunda nükleer tesisleri denetleme imkanına sahip olacaktı. Ayrıca anlaşma sonrası İran'a uygulanan yaptırımlar

kaldırılmış ve İran yeniden küresel petrol piyasasına çıkış imkanını elde etmiştir (Hacıoğlu, 2019: 135). Ancak 8 Mayıs 2018'de ABD başkanı Donald Trump'ın anlaşmadan çekilerek Tahran'a karşı yaptırımları yeniden başlatmasıyla nükleer kriz yeniden şiddetlenmiştir. AB tarafından ABD'nin yeniden anlaşmaya dönmesi için 2021 Nisan'da başlatılan Viyana süreci 2022 Ağustos'ta sonuç elde edemeden bitmiştir. Trump ilerleyen zamanda İran'a karşı "maksimum baskı" politikası uygulamış, bu çözümü daha da zorlaştırmıştır. Mayıs 2024'e gelindiğinde İran'ın elindeki uranyum stokunun 300 kilogramdan 6201 kilografa kadar yükseldiği düşünülmektedir (Özdemir, 2025: 106).

İran'ın uranyumu yüksek oranda zenginleştirmesine karşılık olarak 13 Haziran 2025'te İsrail İran'daki nükleer tesislere geniş çaplı hava saldırılarına başlamıştır. 22 Haziran'da ABD Hava Kuvvetlerine ait B-2 hayalet uçakları bu saldırılara katılarak Fordo, Natanz, İsfahan nükleer tesislerini bombalamıştır. Saldırı sonrası Trump İran'ın nükleer kapasitesini yok ettiğini dile getirirse de hasarın gerçek boyutu hala açıklanmamıştır (Horton, Sergeant ve King, 2025).

İRAN'IN NÜKLEER PROGRAM GİRİŞİMİNİN BAŞLICA NEDENLERİ VE BÖLGESEL ETKİLERİ

Günümüz jeopolitiğinde nükleer silahlanma eğiliminin amacı yalnızca ulusal güvenliğin sağlanması değil, aynı zamanda devletlerin küresel ve bölgesel güç mücadelesinde caydırıcılık kapasitesini artırma isteğidir. Özellikle tarihsel olarak çatışma halindeki devletler güç mücadelesini kendi lehine çevirmek amacıyla nükleer silah elde etmeye yeltenmiş ve bu bölgesel dengeleri değiştirerek nükleer silahlanmayı hızlandırmıştır. Bunun somut örneği Pakistan'dır. Pakistan ezeli ve tarihi düşmanı Hindistan'ın nükleer silah elde etmesinden sonra nükleer silah edinmeyi devletin ulusal çıkarlarından birine dönüştürmüş ve çeşitli ekonomik, siyasi, teknolojik zorluklara rağmen İslam dünyasının tek nükleer gücü statüsünü elde ederek uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Ancak nükleer silahlanma yarışı sadece Güney Asya ile sınırlı kalmamış, "barut fıçısı" gibi isimlendirilen Orta Doğu'ya da sirayet etmiştir. Bugün İsrail fiilen Orta Doğu'da nükleer güce sahip tek ülke konumunda olsa da İran'ın nükleer programında "inatçı" duruş sergilemesi bölgedeki dengelere geniş bir etki etme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum Orta Doğu'da İsrail ve Suudi Arabistan başta olmakla bölgedeki aktörleri doğrudan etkilemektedir.

İran'ın nükleer teknolojiye sahip olarak Orta Doğu'da stratejik üstünlük elde etmek isteği dengeleri ABD, AB, BM gibi uluslararası aktörlerin yanı sıra bölgedeki rakipleri olan İsrail ve Suudi Arabistan'ı tedirgin etmiştir. İsrail İran'ın nükleer programını ulusal güvenlik düzeyinde tehdit olarak algılamış ve bu durumda askeri tedbirler alarak sert bir yol izlemiştir. Suudi Arabistan yönetimi ise bu programı Şii-Sünni rekabetinin bir parçası olarak görerek kendi nükleer yeteneklerini artırma girişimlerinde bulunmuştur (Koçer, 2025: 70).

İran'ın nükleer programına yönelik ısrarcı tutumunun arkasında çeşitli nedenler bulunmaktadır. Jane (2017: 284), İran'ın nükleer politikasındaki ısrarında 3 faktörün etkisini göstermektedir:

1. Tarihsel deneyim: İran'ın 1813 ve 1828 yıllarında Rusya'ya karşı savaşı kaybetmesi, 2. Dünya savaşı zamanı Rus-İngiliz işgaline uğraması, İran-Irak savaşında Batının Irak'a desteği, Irak rejiminin İranlı sivillere karşı biyolojik silah kullanması her zaman İranlı karar vericilerin dikkatinde olmuştur.

2. Tehdit algıları: Çevresinde ABD üslerinin konumlanması, komşusu Türkiye'nin NATO üyesi olması, İslam dünyasına hakimlik uğruna nüfuz mücadelesi verdiği Suudi Arabistan'ın Batı güdümlü dış politika izlemesi ve "Küçük şeytan" olarak nitelendirdiği İsrail'in nükleer silaha sahip olması İran'ın nükleer politikasını şekillendirmiştir.

3.Sembolik anlam: İranlı üst düzey liderler tarafından seslendirilen Batı emperyalizmine karşı mücadele İran dış politikasının temel belirleyici faktörüdür. Bu açıdan nükleer politika girişimleri Batı karşıtı tutumun sembolü haline gelmiştir.

SUUDİ ARABİSTAN'IN İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA KARŞI TUTUMU

1957 yılından itibaren başlayan İran'ın nükleer programı İran İslam Devrimi (1979) ve İran-İrak savaşından (1980-1988) dolayı duraklama yaşamış, 2006'da İran cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın uranyum zenginleştirmeye başladıklarını açıklamasıyla yeni bir evreye girmiştir. Böylece 11 Eylül sonrasında İran'ın Orta Doğu'da nüfuz dairesini genişletmesinden rahatsız olan Körfez ülkelerinin (Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Umman ve Bahreyn) kaygılarına bölgedeki askeri dengeleri değiştirecek nükleer program sorunu da eklenmiştir (Başkan, 2013: 59). İran'ın nükleer programından en az İsrail kadar endişelenen Suudi Arabistan yönetimi Tahran'ın nükleer silaha sahip olması halinde kendilerinin de benzer bir şekilde nükleer silah geliştirmekten çekinmeyeceklerini açıklamışlardır. Hatta bazı yayın organlarında Suudi Arabistan'ın Pakistan'dan nükleer silah satın almasıyla ilgili haberler yayılmıştır (Acar, 2021: 98). Üstelik 2006 Aralık'ta Körfez ülkeleri Ahmedinejad'ın açıklamasına tepki olarak bir araya gelerek barışçıl bir nükleer girişimde bulunmak istediklerini kamuoyuna duyurmuştur. İran'ın nükleer programını resmen ilan etmesiyle Körfez ülkeleri askeri harcamalarını artırmaya yönelmiş ve Orta Doğu ciddi bir silahlanma dönemine girmiştir.

Tablo 1. Körfez ülkelerinin 2005-2011 yılları arasındaki askeri harcamaları (milyar dolar cinsinden)

Devlet	Askeri harcaması (2005)	Askeri harcaması (2011)
Suudi Arabistan	28.1	46.2
BAE	2.9	9.3
Katar	2.4	3.4
Umman	3.3	4.2
Bahreyn	0.58	0.87

Kaynak: Cordesman ve Wilner (2012)

İran'ın nükleer programı Husiler, Hizbullah, Hamas gibi paramiliter gruplar tarafından bir güvenlik garantisi gibi algılanmıştır. Bu bağlamda adı geçen silahlı gruplar Tahran rejimiyle ilişkilerini daha da güçlendirerek faaliyetlerini derinleştirmiş ve bu İran'a kendi etkisini artırma fırsatı kazandırmıştır. Ancak bu gelişmeler bölgedeki çatışmaların daha da şiddetlenmesine ve Sünni nüfusun çoğunlukta olduğu ülkelerde İran'a karşı daha sert politikaların izlenmesine sebep olmuştur (Sadjadpur, 2008: 26). İran'a karşı en sert tutum gösteren Körfez ülkesi Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan kendisini Sünnilerin lideri, İran ise kendini Şiiilerin koruyucusu olarak konumlandırmakta ve her iki devlet İslam coğrafyasına hakimlik uğruna yarışmaktadır. Bu ideolojik farklılık, iki ülke liderliği arasında güven eksikliğine yol açarak her iki tarafın birbirine mesafeli davranmasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte Suudi Arabistan nükleer enerji programı çerçevesinde Arjantin, Rusya, Çin, Fransa ve Güney Kore ile işbirliği anlaşmaları yaparak 2032 yılına kadar toplamda 17 gigavatlık nükleer enerji kapasitesinin kurulmasını hedefleyen çeşitli planlar geliştirmektedir. İran'ın iyi ilişkilere sahip olmadığı BAE ise 2020 yılında Barakah nükleer enerji santralini açan ilk Arap ülkesi konumuna gelmiştir (Çalık Topuz, 2024: 77). Suudi Arabistan ve BAE'nin bu stratejileri geliştirmekte amacı nükleer kapasiteye sahip İran'la rekabette güç dengesini kendi lehlerine çevirmek olmuştur.

Körfez ülkelerinin birçoğu her ne kadar İran'ın nükleer programını tehdit olarak algılasa da İran'ın bu konudaki kararlılığından dolayı sürece ciddi bir etki edememektedir. Ayrıca Körfez devletleri İran'ın Orta Doğu'daki nüfuzunun genişlemesinden endişe duysalar da Tahran'a karşı ABD veya İsrail saldırısına sıcak bakmamaktadır. Çünkü geniş çaplı saldırı zamanı söz konusu ülkelerde ABD üsleri olduğundan ve İran'ın misilleme ihtimalinden dolayı hedef haline gelme ihtimalleri yüksektir (Sinkaya, 2010: 94).

Nitekim 12 günlük İran-İsrail çatışması sırasında İran ABD'nin 22 Haziran 2025'te Fordo, Natanz ve İsfahan nükleer tesislerine yönelik saldırılara cevap olarak ABD'nin Orta Doğu'daki en büyük askeri üssü olan Katar'da bulunan El Udeyd'e balistik füzelerle saldırmıştır. Bu saldırı onlarca yıl sonra Körfez'de gerçekleşen ilk devletlerarası askeri eylem olarak kayda geçmiştir. Olay, Katar'ın tehdit algısını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini ortaya koymuş ve İran'ın karar alma süreçlerinin giderek irrasyonel hale gelerek devlet aklıyla uyumsuz davranışlar sergilediğini göstermiştir (Al-Mohanadi, 2025). Saldırı sonrası İran Dış İşleri Bakanı Abbas Erakçi Katarlı meslektaş El Sani'yle yaptığı telefon görüşmesinde El Udeyd'deki ABD üssüne saldırının, “ABD'nin 22 Haziran'da İran'ın toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine yönelik askeri saldırısına yanıt olarak meşru müdafaa hakkı çerçevesinde” gerçekleştirildiğini dile getirmiştir (Şahin, 2025).

İSRAİL'İN İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA KARŞI TUTUMU

İran'ın nükleer silah elde etmesinden en çok rahatsız olan ve bunu açıkça dile getiren devlet İsrail'dir. İsrail Savunma Bakanı Shaul Mofaz, “Nükleer silah sahibi bir İran tolere edilemez ve bu durum İsrail'in stratejik üstünlüğüne zarar verir” kanaatini dile getirmiştir (Mercan, 2021: 3).

Neorealizmin kurucularından olan Waltz Orta Doğu'da nükleer silaha sahip tek ülkenin İsrail olmasının dengesizlik yarattığını ve bu dengesizliğin giderilmesi için İran'ın nükleer silaha sahip olması fikrini savunmuştur. Waltza göre nükleer silahların sağladığı caydırıcılık ABD-Sovyetler Birliği, Hindistan-Pakistan örneklerinde olduğu gibi İran-İsrail geriliminde de etkili olarak bölgesel istikrara yol açabilmektedir (Waltz, 2012: 3-4). Greenblum ise İran'ın nükleer silah edinme ihtimalinin gerçekleşmesi durumunda en çok etkilenecek aktörün İsrail olacağını belirtmiştir. Ona göre kısa vadede İran'ın nükleer kapasite kazanmasını engellemenin tek yolu İsrail tarafından yapılacak askeri müdahaledir, ancak bu tür saldırı mevcut uluslararası hukuk normlarıyla çelişmekte olduğundan Greenblum, uluslararası hukukun bu tür müdahaleleri haklı çıkaracak şekilde dönüşmesi gerektiğini savunmaktadır (Çatı ve Çamlıdağ, 2023: 312). İsrailli yöneticiler İran'ın nükleer merkezlerine gerçekleştirilecek operasyonun maliyetli olduğunu kabul etse de, saldırı yapmamanın daha büyük zararı olduğu ve nükleer silaha sahip İran'ın rahat uyumalarına engel olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda söz konusu devlet İran'ın nükleer silah edinmesini “kırmızı çizgi” olarak tanımlayarak ulusal çıkarına tehdit düzeyine taşımıştır.

Buradan anlaşıldığı üzere İsrail, İran'ın nükleer programına kendi güvenliği açısından yaklaşım sergilemektedir. Bu bakış açısının oluşmasının temel nedeniyse İranlı liderlerin İsrail'e karşı sert söylemleridir. 2005-2013 yılları arasında İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın İsrail'i haritadan silme gerekliliğini, Dini Lider Ali Hamaney'in İsrail'i kansere benzeterek ortadan kaldırılmasını dile getirmesi İsrail tarafında ciddi etkiler bırakmıştır (Acar, 2021: 82).

İran'ın nükleer programını durdurmak veya bu programa etki etmek amacıyla Batı ilk önce diplomatik yollarla çözüm aramıştır. Bu diplomatik girişimlerin sonucunda İran ile P5+1 ülkeleri 14 Temmuz 2015'te Viyana'da KOEP'yi imzalamıştır. 20 Temmuz 2015'te 2231 BM GK Kararı ile onaylanan bu anlaşma 2013-2021 yılları arasında cumhurbaşkanı olmuş Hasan Ruhani döneminin büyük bir başarısı değerlendirilmiştir (Özdemir, 2021: 747). Anlaşmanın temel amacı İran'ı nükleer silah geliştirmekten uzak tutmak ve onu yavaşlatmak olmuştur (Bayar, 2016: 82). İran'la imzalanan Nükleer Anlaşmadan en çok İsrail rahatsız olmuş, bu anlaşma sonucunda İran'ın 15 yıl sonra İran'ın

nükleer güce ulaşacağını belirtmiştir. Hatta Netanyahu İran'ın gizli bir bölgede nükleer silah sakladığını iddia etmiştir (Özdemir, 2025: 102). Aynı zamanda İsrail bu anlaşmaya karşı çıkmakla kalmamış, İsrail Başbakanı Netanyahu BM kürsüsünden, ABD Senatosu'ndan ve gittiği her ülkede İran'la yapılan Nükleer Anlaşmanın “büyük bir hata” olduğunu ve “İran'a asla güvenilemeyeceğini” söylemiştir (Oruç, 2016: 492).

Nükleer anlaşmanın ömrü kısa sürmüş, seçim kampanyası mitinglerinde bu anlaşmayı “tarihin en kötü anlaşması” olarak nitelendiren Donald Trump 2016'da başkanlık seçimlerini kazanmış ve 8 Mayıs 2018'de anlaşmadan çekildiğini açıklamıştır (Kamuran, 2018). ABD'nin anlaşmadan çekilmesi sonrasında 5 Kasım 2020'de İran'a yönelik yeni ambargo dalgaları başlatılmıştır. Dönemin İsrail başbakanı Netanyahu bunun “tarihi bir gün olduğunu” söyleyerek Trump'a teşekkür etmiştir (NTV, 2018). İran Trump'ın bu kararına karşılık olarak uranyum zenginleştirmesini kademeli şekilde artıracığını duyurmuş ve 2021 yılına gelindiğinde Natanz nükleer tesisinde %60 saflıkta uranyum zenginleştirmiştir. Tahran'ın bu adımı nükleer bomba hazırlamak için gerekli olan %90 düzeyindeki uranyuma ulaşmak sürecinde kritik bir aşama değerlendirildiğinden Batı'da ciddi kaygı yaratmıştır. (Euronews Türkçe, 2023).

İsrail, İran'ın nükleer programı ve tesislerine karşı çeşitli yollarla darbeler vurarak, İran'ın nükleerleşmesini bir süreliğine de olsa geciktirmeyi başarmıştır. Örneğin İsrail ABD'yle birlikte İran'ın Buşehr ve Natanz nükleer tesislerine Stuxnet isimli bir siber saldırı başlatmasıyla İran'ın nükleer programı aldığı fiziksel hasarlar sonucu aksamıştır. Ancak İran'ın nükleer zenginleştirme süreci tamamen sona ermemiş, 1-2 yıllık bir gecikme yaşanmıştır. İran, söz konusu saldırı sonrası güçlü bir siber saldırı kapasitesine ulaşmak için planlar geliştirmeye başlamış ve bu çerçevede bugün, Rusya ve Çin'den sonra ABD için siber alanda üçüncü siber tehdit odağı olarak değerlendirilecek bir noktaya gelmiştir (Darıcılı, 2019: 415).

İsrail, İran'ın nükleer programına sadece siber saldırı düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda İranlı nükleer bilim adamlarına suikastler düzenleyerek bu programa darbeler vurmayı amaçlamıştır. 2010-2012 yılları arasında İran'da 4 bilim adamı, 27 Kasım 2020'de ilk atom bombasını hazırlayan Robert Openheimer'la karşılaştırılan ve İran nükleer programının babası olarak isimlendirilen Muhsin Fahrizade suikaste kurban gitmiştir (Euronews Türkçe, 2020). İsrail, aynı zamanda 13 Haziran 2025'te İran'a yönelik “Yükselen Aslan” adını verdiği kapsamlı bir hava operasyonu gerçekleştirmiş ve bu kapsamda uzun süredir hedeflediği nükleer tesisleri, balistik füze, siha üretim tesislerini ve diğer kritik tesisleri yoğun bombalamıştır (Kandemir, 2025). Aynı gün İran Genelkurmay Başkanı Muhammed Bakiri, Devrim Muhafızları Ordusu komutanı Hüseyin Salami ve Devrim Muhafızları Hava ve Uzay Kuvvetleri komutanı Emir Ali Hacizade başta olmak üzere 30'a yakın üst düzey askeri komutan ve 11 nükleer fizikçi de İran içindeki İsrail ajanları tarafından gerçekleştirilen suikastlarla hayatını kaybetmiştir. Böylece İran'ın balistik füze ve dronlarla karşılık vermesi sonucunda 12 günlük İsrail-İran savaşı başlamıştır (Oruç, 2025: 1). 12 günlük savaşın İsrail için maliyeti yaklaşık 12 milyar dolar tahmin edilmektedir ki, (Saraç, 2025) bu rakam 2026 yılında 34,6 milyar dolar olan İsrail savunma bütçesinin yaklaşık %35'ini oluşturmuştur (Global Firepower, 2025).

SONUÇ

Bölge ülkeleri, her ne kadar İran'ın nükleer programına karşı çıksalar da bu sürece verdikleri tepkiler ve izledikleri politikalar arasında farklılıklar göstermektedir. Örnek olarak Suudi Arabistan yönetimi İran'a karşı denge politikası izleyerek bir yandan ülkesinde ABD'nin askeri üsler kurmasına izin vermiş, diğer yandan Batı ile işbirliğini güçlendirmiştir. Bununla birlikte Riyad İran'a olası bir askeri müdahaleye karşı çıkarak bunun bölgesel istikrarsızlığı daha da derinleştireceğini ileri sürmüştür. Suudi Arabistan'ın bu tutumunun iki temel gerekçeden kaynaklandığı değerlendirilebilir: (1) Basra Körfezi'nde olası geniş çaplı bir çatışmanın ülke ekonomisinin bağımlı olduğu petrol

ticaretini tehlikeye düşürmesi ve bunun sonucunda ülkenin ekonomik krizle karşılaşması; (2) İran'ın bölgedeki ABD askeri üslerini hedef alması sonucunda savaşın Suudi Arabistan topraklarına taşınması ve Riyad'ın doğrudan çatışma tarafı haline gelme riski.

Suudi Arabistan, İran'ın nükleer programını İran'ın Orta Doğu'daki nüfuzunu artırabilecek ve bölgesel güç dengesini kendi lehine dönüştürebilecek stratejik bir unsur olarak değerlendiren, İsrail söz konusu programı ulusal güvenliğine yönelik varoluşsal bir tehdit olarak algılamıştır. Bu nedenle Tel Aviv yönetimi İran'a karşı askeri müdahale seçeneğini her zaman desteklemiş, hatta ABD'ye bu yönde baskılar yapmıştır. Nitekim Haziran 2025'te başlayan 12 günlük İsrail-İran savaşı zamanı İsrail ABD ordusu destek vermese dahi İran'ın nükleer tesislerini etkisizleştireceklerini açıklamıştır.

Karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde Suudi Arabistan'ın İsrail'e kıyasla daha temkinli ve diplomatik-ekonomik araçlara bağlı bir strateji benimsediği görülmektedir. Suudi Arabistan İran'ın nükleer girişimlerini sınırlandırmak için anlaşmalar ve ekonomik yaptırımlar gibi yöntemleri desteklemiştir. Ayrıca Suudi Arabistan bölgesel dengeleri korumak için İran'ın nükleer silah edinmesi durumunda kendilerinin de nükleer silah geliştireceğini açıklamıştır. İsrail ise İran'ın nükleer kapasiteye ulaşmasının ulusal çıkarlarına aykırı olduğunu ve askeri yöntemleri meşru bir seçenek olarak savunmaktadır.

Yukarıda söylenenlerin analizinden yola çıkarak İran'ın nükleer programının ilerleme hızına bağlı iki muhtemel senaryodan söz edilmesi mümkündür:

- Araştırmalar İsrail ve ABD saldırısı sonrası İran'ın nükleer kapasitesini etkisinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Birinci senaryoya göre İran'ın uranyumu yeniden %60 ve daha çok oranda zenginleştireceği halde İsrail'in yeni bir saldırı düzenleyeceğini söylemek mümkündür. Çünkü her iki taraf 28 Şubat 2026'da başlayan savaş sonrası hızlı bir silahlanma ve değişim sürecine girmiştir. Önceki iki savaşta olduğu gibi İsrail'in sadece hava operasyonları düzenleyerek nükleer tesisler, balistik füze ve iha/siha üretme merkezlerini hedef alması, bununla birlikte rejimin karşılık verme mekanizmalarını saf dışı bırakması öngörülmektedir.

- İkinci senaryo ABD-İran görüşmelerinin olumlu sonuçlanacağı halde tarafların diplomasiye yana tavır alarak karşılıklı tavizlerde bulunmasını savunmaktadır. Bu tavizler sonucunda UAEA İran'daki nükleer tesisleri denetleyebilecek, İran ise yaptırımların kaldırılması sonucunda sarsılmış ekonomisini düzeltme fırsatı elde edecektir.

İran'ın nükleer programına pozitif ve negatif olmakla iki temel bakış açısı öne sürülmektedir. İran destekçilerinin iddialarına göre, İran'ın nükleer silah kapasitesine ulaşması durumunda İsrail ile İran arasında Soğuk Savaş'taki "dehşet dengesi"ne benzer bir denge oluşacak ve bu denge bölgeye yönelik Amerikan ve İsrail siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarını sınırlayacaktır. Öte yandan İran karşıtları Tahran'ın nükleer silah sahibi olması halinde, İran'la ilişkileri sorunlu olan Körfez devletlerinin nükleer İran'ı dengelemek için kendi nükleer silah programlarını geliştirme yoluna gidebileceğini ve bunun bölgedeki istikrarsızlığı artıracak olduğunu öngörmektedir.

Güncel gelişmeler Orta Doğu'da özellikle Körfez ülkelerinin İran'ın nükleer politikasına karşı "güvenlik ikileminde" kalarak zincirleme silahlanmaya girdiklerini göstermektedir. Bu durum zaten dünyanın en çok silahlanan bölgesi Orta Doğu'yu adeta bir "mayın tarlası"na dönüştürmüştür. İran'ın nükleer programına karşılık olarak Körfez devletleri, özellikle Suudi Arabistan, yalnızca askeri harcamalarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda barışçıl nükleer faaliyetlere de başlamıştır.

Sonuç olarak, İran'ın nükleer programı, hem Orta Doğu'daki devletlerin kendi güvenlik arayışlarını hem de bölgesel istikrarsızlık risklerini analiz etmek açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Analiz, İran'ın nükleer programının yalnızca rejimin güvenliğini güçlendirmekle

kalmayıp, aynı zamanda bölgedeki karşılıklı güvensizlik ve silahlanma yarışını da tetiklediğini göstermektedir.

EXTENDED ABSTRACT

Nuclear weapons have only been used twice in history, on August 6 and 9, 1945, in the Japanese cities of Hiroshima and Nagasaki, resulting in the loss of approximately 300,000 lives. Dubbed “the killer of humanity” in the 20th century, nuclear weapons have always been considered a serious threat to international peace and security, despite not having been used for 80 years. Due to their destructive power and potential to affect the balance of power between states, possessing nuclear weapons has become one of the fundamental strategic goals of many states today. One of the current political issues today is Iran's nuclear program and its implications for the Middle East (Samet, Rajaraman, Pine, Shibata, 2025: 1).

In this context, the study seeks to address the following research question: How have Iran's nuclear ambitions reshaped the strategic balance in the Middle East, and what strategies have Saudi Arabia and Israel developed in response to Iran's nuclear policy?"

Although most Arab countries perceive Iran's nuclear program as a threat, they are unable to seriously influence the process due to Iran's determination on this issue. Furthermore, although Arab states are concerned about the expansion of Iran's influence in the Middle East, they are not enthusiastic about an attack on Tehran by the US or Israel. This is because, in the event of a large-scale attack, these countries are likely to become targets due to the presence of US bases and the possibility of retaliation by Iran (Sinkaya, 2010: 94).

The state most concerned about Iran acquiring nuclear weapons and openly expressing this concern is Israel. Israeli Defense Minister Shaul Mofaz stated, “A nuclear-armed Iran is intolerable and would undermine Israel's strategic superiority” (Mercan, 2021). Waltz, one of the founders of neorealism, argued that Israel being the only country in the Middle East with nuclear weapons creates an imbalance and that Iran should also possess nuclear weapons to redress this imbalance. According to Waltz, the deterrence provided by nuclear weapons will lead to regional stability in the Iran-Israel tension, as it did in the US-USSR and India-Pakistan examples (Waltz, 2012: 3-4).

When evaluated comparatively, it is seen that Saudi Arabia has adopted a more cautious strategy than Israel, relying on diplomatic and economic tools. Saudi Arabia has supported methods such as agreements and economic sanctions to limit Iran's nuclear initiatives. Furthermore, Saudi Arabia has stated that it would develop nuclear weapons if Iran were to acquire them, to maintain regional balances. Israel, on the other hand, argues that Iran's attainment of nuclear capability is contrary to its national interests and defends military methods as a legitimate option.

In conclusion, based on the analysis of the aforementioned points, it is possible to identify two plausible scenarios depending on the pace of Iran's nuclear program development:

- Scenario One: Research indicates that the impact of the Israeli and U.S. attacks on Iran's nuclear capabilities has remained limited. According to the first scenario, it is possible to anticipate that Israel may launch another attack if Iran resumes enriching uranium to 60% or higher levels. This is because both sides have entered a rapid process of rearmament and transformation following the war that began on 28 February 2026. As was the case in the previous two wars, Israel is expected to conduct air operations targeting nuclear facilities, ballistic missile production centers, and UAV production facilities, while simultaneously seeking to neutralize the regime's mechanisms of retaliation.

- Scenario Two: The second scenario assumes that the U.S.–Iran negotiations will yield a positive outcome, leading both parties to favor diplomacy and make mutual concessions. As a result

of these concessions, the IAEA would be able to inspect Iran's nuclear facilities, while Iran would have the opportunity to restore its weakened economy following the lifting of sanctions.

Two perspectives have been put forward regarding Iran's nuclear program: positive and negative. According to one claim by Iran's supporters, if Iran achieves nuclear weapons capability, a balance similar to the balance of terror during the Cold War will be established between Israel and Iran, and this balance will hinder American and Israeli political, economic, and military ambitions in the region. According to Iran's opponents, if Tehran acquires nuclear weapons, countries with problematic relations with Iran may develop their own nuclear weapons programs to counterbalance a nuclear Iran. However, developments show that Gulf countries are caught in a "security dilemma" regarding Iran's nuclear policy and have begun a chain reaction of arms buildup. This situation has already turned the Middle East, the world's most heavily armed region, into a "minefield." In response to Iran's nuclear program, states have not only increased their military spending but have also embarked on peaceful nuclear activities. Analysis shows that Iran's nuclear program not only strengthens the regime's security but also triggers mutual distrust and an arms race in the region. Consequently, Iran's nuclear program provides an important example for understanding both the security pursuits of Middle Eastern states and the risks of regional instability within the framework.

KAYNAKÇA

- Acar, O. (2021). İran'ın nükleer bir güç olmasının Ortadoğu'daki olası sonuçları. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, 8, 74-112.
- Al-Mohanadi, R. (2025). What the Iranian attack on Qatar means for the future of Gulf security. *Middle East Council on Global Affairs*. https://mecouncil.org/blog_posts/what-the-iranian-attack-on-qatar-means-for-the-future-of-the-gulf/
- Alizada, N. (2021). *İran'da Türk kimliği: Dünü ve bugünü*. Kutlu Yayınevi.
- Bayar, M. (2016). Kapsamlı Ortak Eylem Planı ve İran'ın nükleer programının geleceği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(51), 81-97.
- Başkan, B. (2013). Körfez'in İran sorunu: Güvenlik ikileminde çoklu ilişkiler. *Akademik Ortadoğu*, 14, 39-63.
- Cordesman, A. H., & Wilner, A. (2012). *Iran and the Gulf military balance* (Report No. 5). Center for Strategic and International Studies.
- Çalık Topuz, Z. (2024). İsrail'in nükleer belirsizlik politikasının Orta Doğu'nun güvenliğine etkisi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 12(1), 65-84. <https://doi.org/10.14782/marmarasbd.1399942>
- Çatı, M. O., & Çamlıdağ, S. (2023). Realizm ve uluslararası hukuk bağlamında İran-İsrail nükleer güç rekabeti. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 306-336.
- Darıcılı, A. B. (2019). Analysis of Iran's cyber security strategy with regard to the attack and the defense capacity. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(3), 409-425. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.22799>
- Ekinci, A. C. (2009). *İran nükleer krizi*. USAK Books.
- Euronews. (2020). İran'da 10 yılda 5 nükleer fizikçi suikastle öldürüldü. <https://tr.euronews.com/2020/11/27/iran-da-10-y-lda-5-nukleer-fizikci-sikastle-olduruldu>
- Euronews. (2023). İran atom bombası sınırında: Uranyum zenginleştirme seviyesi yüzde 83. <https://tr.euronews.com/2023/03/01/iran-atom-bombasi-sinirinda-uranyum-zenginlestirme-seviyesi-yuzde-83>
- Global Firepower. (2025). Defense budget by country (2026). <https://www.globalfirepower.com/defense-spending-budget.php>
- Hacıoğlu, N. (2019). İran'ın nükleer enerji programı'nın sınırlandırılmasına ilişkin Kapsamlı Ortak Eylem Planı (2015) ve İran-Rusya ilişkileri. *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 126-145.
- Horton, J., Sargeant P., & King, R. L. (2025). Decoy flights and seven B-2 stealth bombers-How US says it hit Iran's nuclear sites. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/articles/cew0x7159edo>
- Jane, M. (2017). İran'ın nükleer politikasının gelişimi ve uygulanan ambargo ve yaptırımların dış politikasına etkilerinin analizi. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 264-314.
- Kamuran, S. (2018). ABD İran ile yapılan anlaşmadan çekildi. *Euronews Türkçe*. <https://tr.euronews.com/2018/05/08/trump-n-iran-karar-icin-geri-say-m-baslad->
- Kandemir, O. G. (2025). İsrail'in 13 Haziran operasyonu ile İran'ı felç etme stratejisi. *Independent Türkçe*. İsrail'in 13 Haziran operasyonu ile İran'ı felç etme stratejisi | Independent Türkçe
- Kibaroglu, M. (2007). Iran's nuclear ambitions from a historical perspective and the attitude of the West. *Middle Eastern Studies*, 43(2), 223-245. <https://doi.org/10.1080/00263200601114083>

- Koçer, M. A. (2025). İslam devrimi öncesi ve sonrası İran'ın nükleer enerji çalışmaları. *Terorizm ve Güvenlik Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 61-74. <https://doi.org/10.29329/tegad.2025.1301.5>
- Köse, T. (2008). İran nükleer programı ve Ortadoğu siyaseti: Güç dengeleri ve diplomasının imkanları. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, (3), 3-105.
- Mercan, M. V. (2021). Orta Doğu'da nükleer gerginlik: İran-İsrail güç mücadelesi. *İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Dergisi*. https://www.insamer.com/tr/ortadoguda-nukleer-gerginlik-iran-israil-guc-mucadelesi_3984.html
- NTV. (2018). Netanyahu'dan Trump'a 'İran' övgüsü. <https://www.ntv.com.tr/dunya/brnetanyahudantrumpairanovgusu,GqK4XLogFEm8JrWB2TCmJg>
- Oruç, H. (2016). İran nükleer anlaşması ve İsrail'in anlaşmaya yönelik tepkisi. *Ortadoğu Yıllığı 2015*, 481-500.
- Oruç, H. (2025). İsrail ile İran arasındaki '12 gün savaşının' bütüncül analizi. *Kriter Dergi*. 10(103), <https://kriterdergi.com/dosya-iran-israil-savasi/israil-ile-iran-arasindaki-12-gun-savasinin-butuncul-analizi>
- Özdemir, A. (2025). İran'ın nükleer anlaşması ve İsrail'in tutumu üzerine güncel bir çözümleme. *Uluslararası Siyaset Dergisi*, 3(1), 97-116.
- Özdemir, S. (2021). İran-ABD ilişkileri: ABD'nin Ortak Kapsamlı Eylem Planından ayrılması (2015-2020). *International Journal of Social Inquiry*, 14(2), 741-782. <https://doi.org/10.37093/ijsi.927518>
- Sadjadpur, K. (2008). *Reading Khamenei: The world view of Iran's most powerful leader*. Washington, D.C., Carnegie Endowment for International Peace.
- Samet, J. M., Rajaraman, P., Pine, S. R., & Shibata, T. (2025). Eighty years of cancer research after the atomic bombings of Hiroshima and Nagasaki. *Carcinogenesis*, 46(3), 1-4. <https://doi.org/10.1093/carcin/bgaf071>
- Saraç E. (2025). Hamas ve İran savaşlarının İsrail ekonomisine maliyeti. *Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)*. <https://www.sde.org.tr/analizler/hamas-ve-iran-savaslarinin-israil-ekonomisine-maliyeti-analizi-58995>
- Sinkaya, B. (2010). İran'ın nükleer programına Arap ülkelerinin yaklaşımı. *Ortadoğu Analiz*, 2(15), 88-97.
- Şahin, H. (2025). İran: ABD üssüne saldırı, Katar hükümetine karşı bir eylem olarak değerlendirilmemeli. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-abd-ussune-saldiri-katar-hukumetine-karsi-bir-eylem-olarak-degerlendirilmemeli/3611383>
- Waltz, K. N. (2012). Why Iran should get the bomb: Nuclear balancing would mean stability. *Foreign Affairs*, 91(4), 2-5.